

BİLGİ NOTU

Çok Boyutlu Yoksulluk

Gelirin ötesindeki yoksunluklar

KAVRAMLAR / HAKLAR / ÖLÇÜM

Gelirin Ötesindeki Yoksunluklar

Yoksulluk, ekonomik, sosyal ve insani boyutları bulunan ve yalnızca bireylerin veya hanelerin sahip oldukları gelir düzeyindeki yetersizlikle açıklanamayacak kadar **çok boyutlu bir olgudur**. Çok boyutlu niteliği kabul edilmesine rağmen yoksulluk, uzun yıllar ağırlıklı olarak gelir ve tüketim gibi parasal göstergeler üzerinden ele alınmış ve ölçülmüştür. (Alkire vd., 2022: 2). Bu yaklaşım, insanların yaşamlarında ortaya çıkan farklı yoksunlukları ve bu yoksunlukların altında yatan **yapısal mekanizmaları** ikincil plana itebilmektedir. Nitekim yoksulluğun yalnızca gözlemlenebilir ve ölçülebilir bir gelir yetersizliği olarak ele alınması, yoksulluğu ortaya çıkaran mekanizmaların görünmez kalmasına ve dolayısıyla yeniden üretilmesine yol açabilmektedir (Amin, 2016: 31, 38).

Yoksulluğu yalnızca parasal göstergeler üzerinden açıklamak, toplumun homojen ve yekpare bir bütün olarak değerlendirilmesi sonucunu da doğurabilir. Oysa toplum; cinsiyet, yaş, eğitim, çalışma durumu, hane yapısı, yaşanılan bölge ve benzeri özellikler bakımından farklılaşan çok sayıda alt gruptan oluşur. Bu farklılıklar, bireylerin ve hanelerin yoksulluğu deneyimleme biçimlerini de ayrıştırır. (Köse ve Bahçe, 2009: 398-399). Dolayısıyla aynı gelir düzeyine sahip iki birey, sahip oldukları eğitim, sağlık, barınma, istihdam veya sosyal olanaklar bakımından birbirlerinden oldukça farklı yaşam koşullarına sahip olabilmektedir. Bu durum, gelire dayalı ölçümün yoksulluğun gerçek boyutlarını ortaya koymakta yetersiz kalabileceğini göstermektedir.

Yoksulluğun bu çok boyutlu niteliğinin kavramsallaştırılmasında **Amartya Sen'in yetenekler yaklaşımı** önemli bir teorik temel

oluşturur. Sen'e göre bireylerin refahı yalnızca sahip oldukları gelir veya mallar üzerinden değil imkanlarını gerçek yaşam koşullarına dönüştürerek gerçekleştirebildikleri "yapabilirlikler" ve "işlevsellikler" üzerinden değerlendirilmelidir. Gelir iyi bir yaşam sürmek için önemli olmakla birlikte, **refahı tek başına belirlemez**. İnsanların kaynaklarını yaşamlarına yansıtabilme kapasitesi; kişisel özellikler, toplumsal koşullar ve yaşadıkları çevre gibi birçok etkene bağlıdır. Bu nedenle yoksulluğun belirlenmesinde her toplum ve toplumsal grup için aynı yetenekler veya yoksunluklar listesinin kullanılması zorunlu değildir; ülkenin ve toplumun özgün koşullarına göre farklı boyut ve göstergeler dikkate alınabilir (Sen, 2004; Alkire ve Santos, 2011: 17).

Sen'in yetenekler yaklaşımı, aynı zamanda insani kalkınma yaklaşımının teorik temelleriyle de büyük ölçüde örtüşür. İnsani kalkınma, ekonomik büyümeyi veya gelir artışını tek başına kalkınmanın göstergesi olarak görmez; **insanların seçeneklerinin, fırsatlarının ve özgürlüklerin genişletilmesini** temel amaç kabul eder. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayımlanan İnsani Kalkınma Raporu'nda da kalkınmanın temel amacının insanların seçeneklerini artırmak olduğu vurgulanır. Gelir bu seçenekleri genişleten önemli bir araçtır ancak tek başına yeterli değildir. Eğitim, sağlık, özgürlükler ile iyi bir sosyal ve fiziksel çevreye erişim de insan refahının temel unsurlarıdır. (UNDP, 1991: 13). Bu yaklaşım, insanların yaşam standartlarının yalnızca gelir üzerinden değil, nasıl bir yaşam sürdürebildikleri ve hangi fırsatlara erişebildikleri üzerinden değerlendirilmesi gerektiğine işaret eder.

Yoksulluğun çok boyutlu bir olgu olarak ele alınması, günümüzde ortaya çıkan yeni risklerin de yoksulluk tartışmasına dahil edilmesini gerektirir. Bu risklerin başında ise **iklim krizi** gelir. Aşırı sıcaklık, sel, kuraklık ve hava kirliliği gibi iklim tehlikelerinin daha sık ve şiddetli

yaşanması, özellikle yoksulluk koşullarındaki insanların yaşamını daha da zorlaştırmaktadır. Yoksulluk ile iklim riskleri arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Yoksullar iklim tehlikelerine karşı daha fazla maruz kalırken iklim kaynaklı afetler ve çevresel değişimler ise gelir, sağlık, eğitim ve yaşam standardı alanlarındaki **mevcut yoksunlukları derinleştirerek** yoksulluktan çıkışı güçleştirir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Oxford Yoksulluk ve İnsani Gelişme Girişimi (OPHI) tarafından hazırlanan 2025 yılı raporunda, çok boyutlu yoksulluk verileri ile iklim tehlikelerine ilişkin veriler ilk kez birlikte değerlendirilmiştir.

Yoksulluğun çok boyutlu niteliği, kavramın günlük ve kurumsal tanımlarında da görülür. Türk Dil Kurumu (TDK) yoksulluğu “yoksul olma durumu, yoksuzluk, varyetsizlik, sefillik, sefalet, fakirlik” ve “verimsizlik, yetersizlik” şeklinde tanımlarken; yoksulu ise geçinmekte güçlük çeken, parasız veya fakir kimse ya da yeterli niteliklere sahip olmayan kişi olarak tanımlamaktadır (TDK, 2019). Ancak yoksulluğun “yetersizlik” kavramı üzerinden açıklanması, nedenleri bireysel özelliklere indirgeyen bir bakış açısına zemin hazırlayabilir. Oysa yoksulluk, yalnızca bireysel tercihlerin veya kişisel yetersizliklerin bir sonucu değil, bireylerin içinde yaşadıkları **ekonomik, sosyal ve kurumsal yapıların** etkisiyle şekillenen bir olgudur.

Yoksulluğun yalnızca gelir yetersizliği olmadığını ortaya koyan en kapsamlı yaklaşımlardan biri Birleşmiş Milletler tarafından benimsenen geniş yoksulluk tanımıdır. Birleşmiş Milletlere göre yoksulluk, insanların seçim ve fırsatlara ulaşamaması veya bunları gerçekleştirememesi ve bu nedenle **insan onuruna uygun bir yaşam** sürmelerini sağlayacak temel kapasitelere sahip olamaması durumudur.

Yoksulluğun toplumsal yaşamdaki görünümüne ilişkin bu geniş perspektif, Adam Smith’in bireyin toplum içinde onurunu koruyarak yaşayabilmesine yaptığı vurgu ile de ilişkilendirilebilir. Smith’in bireyin “toplum önüne çıkmaktan utanmaması” biçiminde ifade edilebilecek özsaygı anlayışı (Smith, 1776: 676), yoksulluğun yalnızca maddi kaynakların eksikliği değil, aynı zamanda bireyin **toplumsal yaşama katılımını** ve insan onuruna uygun bir yaşam sürmesini etkileyen bir durum olduğunu göstermektedir. Böylece yoksulluk; gelir, tüketim veya maddi varlıkların ötesinde, bireyin sosyal, ekonomik ve kamusal yaşama katılımını mümkün kılan koşullara erişimiyle birlikte ele alınması gereken bir olgu hâline gelmektedir.

Dünya Bankası da yoksulluğun yalnızca parasal yetersizlik üzerinden değerlendirilmesinin bütünü açıklamakta yetersiz kaldığını belirtmektedir. Bu nedenle **çok boyutlu** yoksulluk ölçümünde gelir veya tüketimin yanı sıra **eğitim ve temel altyapı** hizmetlerine erişim gibi farklı refah boyutları da dikkate alınmaktadır (World Bank, 2026).

Sonuç olarak, yoksulluk tanımları; zamana, mekâna, toplumsal gruplara, teorik yaklaşımlara ve yoksulluğun ortaya çıkış biçimlerine göre farklılaşabilir. Bununla birlikte, farklı yaklaşımlar yoksulluğun tek bir boyuta indirgenemeyecek kadar karmaşık ve **çok boyutlu** bir olgu olduğu konusunda ortaklaşmaktadır.

Yoksulluk Neden Sadece Gelire Bağlı Değildir?

Yoksulluğun ölçülmesinde yalnızca gelir düzeyine değil, bireylerin ve hanelerin **eğitim, sağlık, istihdam, yaşam koşulları ve sosyal katılım** gibi alanlarda yaşadıkları yoksunluklara da birlikte bakılmalıdır. Ülkeler ve toplumsal gruplar arasında farklı yoksunlukların öne çıkabilmesi, özgün koşulları dikkate alan çok boyutlu yaklaşımların önemini artırmaktadır (Sen, 2004; Alkire ve Santos, 2011: 17). Geliri bulunan bir kişi de barınma, sağlık, eğitim, güvenli ulaşım, enerji veya sosyal katılım alanlarında ciddi yoksunluklar yaşayabilir. Aynı gelir düzeyindeki iki kişinin bu alanlardaki imkanları ve yaşam koşulları birbirinden büyük ölçüde farklılaşabilir. Bu nedenle gelir, yoksulluğun önemli bir göstergesi olsa da **tek başına yoksulluğun bütününe açıklayamaz**. (Köse ve Bahçe, 2009: 398-399).

Bu çerçevede, Türkiye'de yoksulluğun yalnızca parasal göstergelerle değil, bireylerin ve hanelerin farklı yaşam alanlarında karşılaştıkları yoksunluklarla birlikte değerlendirilmesi, yoksulluğun daha kapsamlı biçimde ortaya konulmasını sağlayacaktır. (Köksal, S. 2022).

Yoksulluk Türleri

Yoksulluk, farklı tanım ve ölçüm yaklaşımlarına bağlı olarak çeşitli biçimlerde ele alınmaktadır. Bu yaklaşımlar birbirinin alternatifi değil, yoksulluğun çok boyutlu yapısını anlamaya katkı sağlayan tamamlayıcı bakış açılarıdır.

Mutlak yoksulluk, birey veya hanelerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli asgari refah düzeyinin altında kalmalarını ifade eder. Bu yaklaşım, temel beslenme gereksinimlerini esas almakta; bazı tanımlarda giyim ve barınma gibi temel ihtiyaçları da kapsamaktadır (Aktan ve Vural, 2002; Lok-Dessallien, 2000; Şenses, 2001).

Görelî yoksulluk ise bireyin içinde yaşadığı toplumun refah düzeyine göre değerlendirilmesini esas alır ve gelir dağılımındaki eşitsizliklerle yakından ilişkilidir (ILO, 2020; Şenses, 2001; Zambak, 2014).

Yoksulluk, objektif ve **subjektif yaklaşımlarla** da tanımlanmaktadır. **Objektif yaklaşım** gelir, kalori ihtiyacı veya temel hizmetlere erişim gibi ölçülebilir kriterlere dayanırken, **subjektif yaklaşım** bireylerin kendi yaşam koşullarına ilişkin değerlendirmelerini esas almaktadır. Bu iki yaklaşımın birlikte ele alınması önerilmektedir (Aktan ve Vural, 2002; Danışman Işık, 2012; Hagenaaars ve de Vos, 1988).

Bunun yanında **aşırı, geçici ve kronik yoksulluk** yoksulluğun derinliği ve süresine; gelir yoksulluğu gelir yetersizliğine; **insani yoksulluk** ise sağlık, eğitim, özgürlük ve yaşam fırsatlarından yoksun kalmaya işaret etmektedir (UNDP, 1990; UNDP, 1997; Aktan ve Vural, 2002).

Yoksulluğu Kimler Daha Ağır Yaşıyor?

Yoksulluk herkes tarafından aynı biçimde ve aynı ağırlıkta yaşanmaz. Bu nedenle “yoksullar”. homojen bir grup olarak ele alınmamalıdır. Literatürde belirli toplumsal grupların yoksulluk deneyimlerine odaklanan şu kavramlar öne çıkmaktadır:

- **Çocuk yoksulluğu**
- **Kadın yoksulluğu**
- **Yaşlı yoksulluğu**
- **Engelli yoksulluğu**
- **Çalışan yoksulluğu**
- **Göçmen/mülteci yoksulluğu**
- **Tek ebeveynli haneler**

Bu grupların karşılaştıkları riskler birbirinden farklıdır. **Çocuk yoksulluğu**, yoksulluğun kuşaklar arasında aktarılmasını güçlendirirken (UNICEF, 2020; Durgun, 2011), **Kadın yoksulluğu** toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle ilişkilendirilmekte ve "yoksulluğun kadınlaşması" kavramıyla ifade edilmektedir (Şener, 2012; Kartal, 2019). Yaşlılar; yetersiz gelir, artan sağlık ve bakım ihtiyacı ile sosyal izolasyon nedeniyle yoksulluğu daha ağır yaşayabilir. Engelli bireyler ise eğitim ve istihdama erişimdeki eşitsizlikler, sağlık ve erişilebilirlik sorunları ile engelliliğe bağlı ek maliyetler nedeniyle daha yüksek yoksulluk riskiyle karşı karşıyadır. Dünya Bankası da, engelli bireylerin eğitim, sağlık ve istihdam alanlarında daha olumsuz

sonuçlarla karşılaştığını ve engelliliğin bu kanallar üzerinden yoksulluk riskini artırabildiğini belirtmektedir.

alışan yoksulluğu ise istihdamda olduğu halde düşük gelir ve kötü çalışma koşulları nedeniyle yoksulluk yaşayan bireyleri tanımlar (ILO, 2015; ILO, 2019; Erdođdu ve Kutlu, 2014). **Göçmenler ve mülteciler**; kayıt dışı ve güvencesiz çalışma, ayrımcılık, dil engeli ve temel hizmetlere erişimdeki güçlükler nedeniyle daha yüksek yoksulluk riski taşıyabilir. **Tek ebeveynli hanelerde** ise tek gelire bağımlılık ve bakım yükünün tek bir yetişkin tarafından üstlenilmesi, özellikle kadınlar ve çocuklar açısından yoksulluğu derinleştirebilir.

Temel Haklara Erişimde Çok Boyutlu Yoksunluklar

Enerji Yoksulluğu, hanelerin aydınlatma, ısınma, soğutma, yemek pişirme gibi temel ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli, güvenilir ve karşılanabilir enerji hizmetlerine erişememesi durumudur. Enerjiye erişimdeki yetersizlikler yalnızca yaşam standardını değil; sağlık, eğitim, istihdam ve sosyal yaşama katılım gibi diğer refah alanlarını da etkileyebilir (World Bank, 2024)

Zamansal Yoksulluk, bireylerin ücretli çalışma, ev işleri ve bakım sorumlulukları nedeniyle dinlenme, kişisel bakım ve sosyal yaşama yeterli zamana sahip olmamasını ifade eder. Özellikle kadınların ücretsiz bakım ve ev içi emek yükünün daha yüksek olması, zamansal yoksulluğun toplumsal cinsiyet boyutunu ortaya koymaktadır. (Rodgers, 2023)

Dijital Yoksulluk, internete, dijital cihazlara ve dijital hizmetlere erişimin ya da bunları etkin biçimde kullanma imkânının yetersizliğidir. Dijital teknolojilere erişememek artık yalnızca iletişim sorunu değil; eğitim, istihdam, kamu hizmetleri, bankacılık, sağlık hizmetleri ve sosyal yaşama katılım açısından da önemli bir dezavantaj yaratmaktadır.

Barınma ve Konut Yoksulluğu, yetersiz, sağlıksız, aşırı kalabalık veya temel altyapıdan yoksun koşullarda yaşamayı kapsar. Isınma ve enerjiye erişim, mahallenin koşulları, ulaşım imkanları, kira yükü ve konut güvencesizliği de barınma yoksulluğunun temel unsurlarıdır. (UNDP-OPHI)

Mekansal/Çevresel Yoksulluk

Kırsal Yoksulluk, kırsal alanlarda gelir yetersizliğinin yanı sıra eğitim, sağlık, beslenme, altyapı ve yaşam standardı gibi alanlarda yaşadıkları yoksunlukları ifade eder. Bu çok boyutlu nitelik, kırsal bölgelerdeki yoksulluğun yalnızca gelir göstergeleriyle açıklanamayacağını göstermektedir. (FAO ve OPHI, 2022)

İklim ve çevresel bağlamda yoksulluk;Yoksul insanların aşırı sıcaklık, kuraklık, sel ve hava kirliliği gibi iklim tehlikelerine daha fazla maruz kalmasını ve bu risklerin mevcut yoksunlukları derinleştirmesini ifade eder. (UNDP_OPHI) İklim değişikliği ve afetler, sınırlı kaynaklara ve daha düşük uyum kapasitesine sahip grupları orantısız biçimde etkilemektedir.

Sonuç olarak, yoksulluk farklı biçimlerde tanımlansa da tüm yaklaşımlar, yoksulluğun çok boyutlu bir olgu olduğu ve etkili mücadelenin ancak **çok boyutlu politikalarla** mümkün olacağı konusunda ortaklaşmaktadır.

Yoksunluklar Birbirini Nasıl Besliyor?

Yoksulluk çoğu zaman birden fazla alanda aynı anda yaşanır. Gelir kaybı gıdaya ve güvenli barınmaya erişimi zorlaştırabilir, sağlıksız barınma koşulları hastalık riskini artırabilir, sağlık sorunları çalışma kapasitesini ve geliri azaltabilir. Eğitimden kopuş, güvencesiz istihdam ve düşük gelir riskini büyütürken bakım yükü özellikle kadınların ücretli çalışmaya ve sosyal yaşama katılımını sınırlandırabilir. Böylece farklı yoksunluklar **birbirini besleyen** ve **yoksulluğu kalıcılaştıran bir döngü** oluşturur.

Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma: Yoksul Olmak Toplumdan Uzaklaşmak mı

Birleşmiş Milletlerin geniş tanımına göre yoksulluk; yeterli beslenme ve giyinme imkânlarından yoksunluğun yanı sıra eğitim ve sağlık hizmetlerine, istihdama, krediye, temiz suya ve sanitasyona erişememeyi; güvensizlik, güçsüzlük ve **toplumsal dışlanmayı** da kapsamaktadır (United Nations Economic and Social Council, 1998). Dolayısıyla yoksulluk, bireyin yalnızca ekonomik kaynaklardan mahrum olması değil, aynı zamanda toplumsal ve ekonomik yaşama etkin biçimde katılmayı sağlayan **temel imkân ve özgürlüklerden** de yoksun kalmaktır. Bu durumun gündelik yaşamdaki görünüşleri şunlardır:

- Kültürel etkinliklere katılamama
- Arkadaşlık ve sosyal ilişkilerden geri çekilme
- Kamusal alanları kullanamama
- Çocukların akranlarından dışlanması
- Yoksulluk nedeniyle utanma, damgılanma
- Sosyal yardım alma sürecinde incitici veya ayrımcı muameleyle karşılaşma

Yoksulluğun toplumsal yaşamdaki görünümüne ilişkin bu geniş perspektif, Adam Smith'in bireyin toplum içinde onurunu koruyarak yaşayabilmesine yaptığı vurgu ile de ilişkilendirilebilir. Smith'in bireyin "toplum önüne çıkmaktan utanmaması" biçiminde ifade edilebilecek özsaygı anlayışı (Smith, 1776: 676), yoksulluğun

yalnızca maddi kaynakların eksikliği değil, aynı zamanda bireyin toplumsal yaşama katılımını ve insan onuruna uygun bir yaşam sürmesini etkileyen bir durum olduğunu göstermektedir. Böylece yoksulluk; gelir, tüketim veya maddi varlıkların ötesinde, bireyin sosyal, ekonomik ve kamusal yaşama katılımını mümkün kılan koşullara erişimiyle birlikte ele alınması gereken bir olgu hâline gelmektedir. Buna ek olarak yoksulluğun görünmeyen ve psikososyal boyutları da dikkate alınmalıdır.

Yoksulluğun Kuşaktan Kuşağa Aktarımı

Yoksulluk, çocukların beslenme, sağlık, eğitim, güvenli barınma ve sosyal katılım haklarına erişimini sınırlandırarak **kuşaktan kuşağa** aktarılabilir. Çocukluk döneminde yaşanan çoklu yoksunluklar, gelişimi, okul başarısını, gelecekteki istihdam olanaklarını ve sağlık durumunu etkiler. **Kamusal hizmetlere ve sosyal korumaya eşit** erişim güvence altına alınmadığında, bir kuşağın yaşadığı yoksunluklar sonraki kuşağın yaşam fırsatlarını da daraltır.

Yoksulluğu Nasıl Ölçmeliyiz?

Yoksulluğu ölçmek, yalnızca kaç kişinin belirli bir gelir sınırının altında kaldığını hesaplamak değildir. Gelir göstergeleri yoksulluğun ekonomik boyutunu görünür kılar, ancak insanların **hangi temel haklara erişemediğini** ve **yoksunlukların nasıl üst üste bindiğini** tek başına göstermez. Bu nedenle parasal ölçümler; eğitim, sağlık, beslenme, barınma, enerji, bakım, güvenli çevre ve sosyal katılım gibi yaşam alanlarını kapsayan göstergelerle birlikte değerlendirilmelidir.

Dünyada Yoksulluğun Genel Görünümü

Dünya Bankasının güncel uluslararası yoksulluk sınırları, ülkeler ve dönemler arasında karşılaştırma yapmayı sağlar. Bununla birlikte küresel veriler, yoksulluğun belirli bölgelerde ve toplumsal gruplarda yoğunlaştığını göstermektedir. 2025 Küresel Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi'ne göre **1,1 milyar insan** akut çok boyutlu yoksulluk içinde yaşamakta; bu nüfusun **yarısından fazlasını çocuklar** oluşturmaktadır. En sık karşılaşılan yoksunluklar temiz pişirme yakıtı, sağlıklı konut, sanitasyon, beslenme ve eğitim alanlarında ortaya çıkmaktadır. İklim tehlikeleri de mevcut yoksunlukları ağırlaştırmakta ve yoksulluktan çıkışı zorlaştırmaktadır (UNDP ve OPHI, 2025).

1,1

MİLYAR İNSAN

Dünya genelinde akut çok boyutlu yoksulluk yaşıyor.
Yarısından fazlası çocuk.

Kaynak: UNDP ve OPHI, 2025

Türkiye’de Yoksulluğun Genel Görünümü

Türkiye’ye ilişkin Dünya Bankası göstergeleri, uluslararası gelir sınırlarına göre uzun dönemde yoksulluk oranlarının gerilediğini göstermektedir. Ancak bu sonuçlar satın alma gücü paritesi, kullanılan gelir sınırı ve izafi kira gibi hesaplama tercihlerinden etkilenmektedir. Aynı dönemde gelir eşitsizliğinin yüksek seyretmesi, ortalama gelirdeki artışın herkesin yaşam koşullarına aynı ölçüde yansımadığını göstermektedir. Bu nedenle gelir yoksulluğundaki değişim, barınma, gıda, sağlık, eğitim ve borçluluk gibi alanlardaki yoksunluklardan bağımsız okunmamalıdır (World Bank, 2025).

TÜİK’in 2025 verilerine göre nüfusun **%27,9’u** yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altındadır. Bu oran çocuklarda **%36,8’e** yükselmektedir. Çocukların en yüksek risk grubunu oluşturması, yoksulluğun yalnızca bugünkü gelir kaybı değil, eğitimden sağlığa uzanan ve **kuşaklar boyunca devam edebilen bir hak kaybı** olduğunu ortaya koymaktadır. Sürekli yoksulluk ile maddi ve sosyal yoksunluk göstergeleri de gelir artışının tek başına yaşam koşullarındaki bütün sorunları ortadan kaldırmadığını göstermektedir (TÜİK, 2025).

Yoksulluk veya sosyal dışlanma riski

Toplam nüfus

%27,9

Çocuklar

%36,8

Ölçek: %0-100 · Çocuklar toplam nüfusun alt grubudur.

Kaynak: TÜİK, 2025

Neden Çok Boyutlu Ölçüm?

Aynı gelire sahip iki hane, güvenli barınma, yeterli beslenme, sağlık hizmetleri, eğitim, bakım, ulaşım veya dijital erişim bakımından bütünüyle farklı koşullarda yaşayabilir. Çok boyutlu ölçüm, yalnızca kimin yoksul olduğunu değil, **hangi yoksunlukların aynı hanede bir araya geldiğini**, bu yoksunlukların ne kadar yoğun olduğunu ve hangi grupların geride bırakıldığını gösterir. Böyle bir ölçüm, sosyal politikaların genel ve geçici yardımlar yerine ihtiyaçların birbiriyle bağlantısını gören, hedefli ve hak temelli müdahalelere dönüşmesini sağlar.

Türkiye’de Çok Boyutlu Yoksulluk Neden Ölçülmeli?

Türkiye’de TÜİK, göreceli gelir yoksulluğu, sürekli yoksulluk, maddi ve sosyal yoksunluk ile yoksulluk veya sosyal dışlanma riski gibi önemli göstergeler yayımlamaktadır. Ancak bu göstergeler, aynı kişinin veya hanenin farklı alanlarda eş zamanlı yaşadığı yoksunlukları tek bir ulusal endekste birleştiren, yoksulluğun yoğunluğunu da ortaya koyan **resmî ve düzenli bir Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi** değildir. Nitekim UNDP, gerekli ve karşılaştırılabilir verilerin bulunmaması nedeniyle Türkiye’nin 2024 Küresel Çok Boyutlu **Yoksulluk Endeksi**’ne dâhil edilemediğini belirtmiştir. Türkiye’ye özgü boyut, gösterge ve eşiklerle oluşturulacak ulusal bir endeks; çocukların, kadınların, engellilerin, yaşlıların, göçmenlerin, tek ebeveynli hanelerin ve bölgesel olarak geride bırakılan toplulukların yaşadığı iç içe geçmiş yoksunlukları görünür kılabilir. Böylece yoksulluk yalnızca gelir kaybı olarak değil, **temel haklara erişimin birlikte ve sürekli biçimde engellenmesi** olarak ölçülebilir.

Çok Boyutlu Yoksullukla Mücadele İçin Politika Önerileri

01 Ulusal bir Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi oluşturulmalı, TÜİK koordinasyonunda; gelir yetersizliğinin yanı sıra eğitim, sağlık, barınma, çalışma, bakım ve temel hizmetlere erişimdeki yoksunlukları ve bunların yoğunluğunu birlikte izleyen resmî bir endeks düzenli olarak yayımlanmalıdır.

02 Göstergeler hak temelli ve katılımcı biçimde belirlenmeli. Yoksulluk deneyimi yaşayan kişiler ile çocuklar, kadınlar, engelliler, yaşlılar, göçmenler, yerel yönetimler, sivil toplum ve akademinin görüşleri ölçüm tasarımına dâhil edilmelidir.

03 Veriler düzenli ve ayrıştırılmış olarak açıklanmalı. Sonuçlar yaş, cinsiyet, engellilik, hane yapısı, göç durumu ve bölge gibi kırımlılarda yayımlanarak görünmeyen eşitsizliklerin izlenmesi sağlanmalıdır.

04 Çocuk yoksulluğu ayrı bir politika alanı olarak izlenmeli. Beslenme, eğitime devam, güvenli barınma, dijital erişim ve psikososyal iyilik hâli göstergeleri birlikte ele alınmalı, temel düzenlemelerde çocuk etki değerlendirmesi yapılmalıdır.

05 Eğitim, sağlık, sosyal yardım, konut, enerji ve istihdam verileri kişisel verilerin korunması gözetilerek ortak bir izleme çerçevesinde kullanılmalıdır.

06 Erken uyarı sistemi kurulmalı. Kira yükü, tahliye riski, fatura kesintileri, gıda güvencesizliği, okul devamsızlığı ve aşırı borçlanma gibi işaretler ağır yoksunluk oluşmadan önce destek mekanizmalarını harekete geçirmelidir.

07 Sosyal yardımlar hak temelli, yeterli ve öngörülebilir olmalı. Nesnel hak sahipliği ölçütleri, otomatik yönlendirme, etkili itiraz yolları ve gelir artışında desteğin aniden kesilmesini önleyen kademeli geçişler güvence altına alınmalıdır.

08 Belediyeler ve merkezi kurumlar gıda, barınma, sağlık, eğitim, bakım ve istihdam desteklerini **hane ihtiyaçlarına göre eşgüdümlü** biçimde sunmalıdır.

09 Kamu bütçeleri **ölçülebilir yoksunluk azaltma hedeflerine** bağlanmalı. Programlar yalnızca yararlanıcı sayısıyla değil, yoksunlukların azalmasına etkisiyle değerlendirilerek sonuçlar ve kaynak kullanımı kamuoyuna açık biçimde raporlanmalıdır.

10 Şeffaflık, bağımsız izleme ve yoksulluk yaşayanların katılımı güvenceye alınmalı. Yöntem, göstergeler ve düzenli sonuç raporları erişilebilir biçimde yayımlanmalı, politika tasarımı ve değerlendirmesinde deneyim bilgisine ve etkili başvuru mekanizmalarına yer verilmelidir.

Kaynaklar

- Aktan, C. C. ve Vural, İ. Y. (2002). Yoksulluk: Terminoloji, temel kavramlar ve ölçüm yöntemleri. C. C. Aktan (Ed.), Yoksullukla Mücadele Stratejileri içinde (ss. 1-32). Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Alkire, S., Kanagaratnam, U., Nogales, R. ve Suppa, N. (2022). Revising the Global Multidimensional Poverty Index: Empirical insights and robustness. *Review of Income and Wealth*, 68(S2), S347-S384. <https://doi.org/10.1111/roiw.12573>
- Alkire, S., Roche, J. M., Santos, M. E. ve Seth, S. (2011). Turkey Country Briefing. OPHI Multidimensional Poverty Index Country Briefing Series. Oxford: Oxford Poverty and Human Development Initiative.
- Alkire, S. ve Santos, M. E. (2011). Training Material for Producing National Human Development Reports: The Multidimensional Poverty Index (MPI). Oxford: Oxford Poverty and Human Development Initiative, University of Oxford.
- Amin, S. (2016). Liberal Virüs (Çev. F. Başkaya). İstanbul: Yordam Kitap.
- Danışman Işık, A. (2012). Yoksulluğun Sübjektif Refah Açısından Ölçülmesi: Muğla İli Uygulaması (Yayımlanmamış doktora tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- Durgun, Ö. (2011). Türkiye’de yoksulluk ve çocuk yoksulluğu üzerine bir inceleme. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 6(1), 143-154.
- Erdoğan, S. ve Kutlu, D. (2014). Dünyada ve Türkiye’de çalışan yoksulluğu: İşgücü piyasası ve sosyal koruma politikaları bağlamında bir değerlendirme. *Çalışma ve Toplum*, 2(41), 63-114.

Kaynaklar

- FAO ve OPHI. (2022). Measuring Rural Poverty with a Multidimensional Approach: The Rural Multidimensional Poverty Index. FAO Statistical Development Series No. 19. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations. <https://doi.org/10.4060/cb8269en>
- Hagenaars, A. ve de Vos, K. (1988). The definition and measurement of poverty. The Journal of Human Resources, 23(2), 211-221. <https://doi.org/10.2307/145776>
- ILO. (2015). Decent Work. International Labour Organization. <https://www.ilo.org/global/topics/decent-work/>
- ILO. (2019). The Working Poor. ILOSTAT Spotlight on Work Statistics No. 6. Geneva: International Labour Organization.
- ILO. (2020). Beyond the Goal of Eradicating Absolute Poverty in China: Relative Poverty Indicators and Social Security Policies. Research Brief No. 1. Beijing: International Labour Organization.
- Kartal, A. (2019). TR61 Bölgesinde Yaşayan Kadınların Çok Boyutlu Yoksulluğu Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Köksal, S. (2022). Çok Boyutlu Yoksulluk Yaklaşımı ile Türkiye'nin Yoksulları (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Köse, A. H. ve Bahçe, S. (2009). 'Yoksulluk' yazınının yoksulluğu: Toplumsal sınıflarla düşünmek. Praksis, 19, 385-419.

Kaynaklar

- Lok-Dessallien, R. (2000). Review of Poverty Concepts and Indicators. New York: United Nations Development Programme.
- OPHI. (t.y.). National MPI and Policy. Oxford Poverty and Human Development Initiative, University of Oxford.
<https://ophi.org.uk/national-mpi-and-policy>
- Rodgers, Y. van der M. (2023). Time poverty: Conceptualization, gender differences, and policy solutions. *Social Philosophy and Policy*, 40(1), 79–102. <https://doi.org/10.1017/S0265052523000389>
- Sen, A. (2004). Capabilities, lists, and public reason: Continuing the conversation. *Feminist Economics*, 10(3), 77–80.
<https://doi.org/10.1080/1354570042000315163>
- Smith, A. (1776/2007). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (S. M. Soares, Ed.). MetaLibri Digital Library.
- Şener, Ü. (2012). Kadın yoksulluğu. *Mülkiye Dergisi*, 36(4), 51–67.
- Şenses, F. (2001). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TDK. (2019). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*